

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
Факультет інформатики та обчислювальної техніки

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 3
з дисципліни «Методи наукових досліджень»
на тему «ПРОВЕДЕННЯ ТРЬОХФАКТОРНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З
ВИКОРИСТАННЯМ ЛІНІЙНОГО РІВНЯННЯ РЕГРЕСІЇ»

ВИКОНАВ:
студент 2 курсу
групи ІВ-91
Степанюк Р. В.
Залікова – 9127

ПЕРЕВІРИВ:
ас. Регіда П. Г.

Мета: провести дробовий трьохфакторний експеримент. Скласти матрицю планування, знайти коефіцієнти рівняння регресії, провести 3 статистичні перевірки.

Завдання на лабораторну роботу

1. Скласти матрицю планування для дробового трьохфакторного експерименту. Провести експеримент в усіх точках факторного простору, повторивши N експериментів, де N – кількість експериментів (рядків матриці планування) в усіх точках факторного простору – знайти значення функції відгуку Y. Значення функції відгуку знайти у відповідності з варіантом діапазону, зазначеного далі (випадковим чином).

$$y_{max} = 200 + x_{cp\ max}$$

$$y_{min} = 200 + x_{cp\ min}$$

$$\text{де } x_{cp\ max} = \frac{x_{1max} + x_{2max} + x_{3max}}{3}, x_{cp\ min} = \frac{x_{1min} + x_{2min} + x_{3min}}{3}$$

2. Знайти коефіцієнти лінійного рівняння регресії. Записати лінійне рівняння регресії.

3. Провести 3 статистичні перевірки.

4. Написати комп'ютерну програму, яка усе це виконує.

№ варіанту	x ₁		x ₂		x ₃	
	min	max	min	max	min	max
125	-25	-5	25	45	25	30

Програмний код

```
# Методи наукових досліджень
#
# Степанюк Роман Вікторович ІВ-91 ФІОТ
#
# Варіант 225

import random, math, numpy as np

def average(list):
    average = 0
    for element in list:
        average += element / len(list)
    return average

def dispersion(list):
    list_average = average(list)
```

```

dispersion = 0
for element in List:
    dispersion += (element - list_average)**2 / len(List)
return dispersion

def cochrane_criteria():
    global m, N
    # 7.1. Знайдемо дисперсії по рядках
    dispersion_list = [dispersion(y1), dispersion(y2), dispersion(y3), dispersion(y4)]
    print(f"Дисперсії по рядках:\n{dispersion_list}")
    gp_denominator = 0
    for disp in dispersion_list:
        gp_denominator += disp
    gp = max(dispersion_list) / gp_denominator
    # print(f"Gp = {round(gp, 3)}")

    # 7.2. Рівень значимості приймемо за 0.05
    f1 = m - 1
    f2 = N
    gt = 0.7679

    if gp < gt: return True
    else: return False

def students_criteria():
    global m, N
    sb = average(dispersion_list)
    # print(f"\nSβ = {sb}")
    s_beta_2 = sb / (N * m)
    # print("Sβ = ", s_beta_2)

    s_beta = math.sqrt(s_beta_2)
    # print("Sβ = ", s_beta)

    beta0 = 0
    for i in range(N):
        beta0 += average_list[i] * x0[i] / N
    beta1 = 0
    for i in range(N):
        beta1 += average_list[i] * x1[i] / N
    beta2 = 0
    for i in range(N):
        beta2 += average_list[i] * x2[i] / N
    beta3 = 0
    for i in range(N):
        beta3 += average_list[i] * x3[i] / N
    # print(f"β = {beta0}\nβ = {beta1}\nβ = {beta2}\nβ = {beta3}")

    t0 = abs(beta0) / s_beta
    t1 = abs(beta1) / s_beta
    t2 = abs(beta2) / s_beta

```

```

t3 = abs(beta3) / s_beta

# print(f"\nt0 = {t0}\nt1 = {t1}\nt2 = {t2}\nt3 = {t3}")

f3 = (m - 1) * N
tt = 2.306

student_check = {}
if (t0 > tt): student_check[0] = b[0]
else: student_check[0] = 0
if (t1 > tt): student_check[1] = b[1]
else: student_check[1] = 0
if (t2 > tt): student_check[2] = b[2]
else: student_check[2] = 0
if (t3 > tt): student_check[3] = b[3]
else: student_check[3] = 0

return student_check

def fisher_criteria():
    global m, N
    d = 0
    for key in std_ch:
        if std_ch[key] != 0: d += 1

    f1 = m - 1
    f2 = N
    f3 = (m - 1) * N
    f4 = N - d

    s2_ad = 0
    for i in range(N):
        s2_ad += (y_std[i] - average_list[i])**2
    s2_ad *= m / f4
    # print(s2_ad)

    s2_b = average(dispersion_list)

    fp = s2_ad / s2_b
    # print(f"Fp = {fp}")

    ft = 4.5

    if (fp > ft): print("Fp > Ft\nОтже, рівняння регресії неадекватно оригіналу при рівні значимості 0.05"
)
    else: print("Fp < Ft\nРівняння регресії адекватно оригіналу")

x_min = [-25, 25, 25]
x_max = [-5, 45, 30]
y_min = 200 + average(x_min)
y_max = 200 + average(x_max)

```

```

x0 = [1, 1, 1, 1]
x1 = [-1, -1, 1, 1]
x2 = [-1, 1, -1, 1]
x3 = [-1, 1, 1, -1]

print(f"Мінімальне значення ф-ції відгуку: {int(y_min)}")
print(f"Максимальне значення ф-ції відгуку: {int(y_max)}")

# 1. Матриця планування експерименту
# -1 -1 -1
# -1 +1 +1
# +1 -1 +1
# +1 +1 -1

# 2. Заповнимо матрицю планування для m = 3
plan_matrix = []
plan_matrix.append([x_max[0], x_min[1], x_min[2]])
plan_matrix.append([x_min[0], x_max[1], x_max[2]])
plan_matrix.append([x_max[0], x_min[1], x_max[2]])
plan_matrix.append([x_max[0], x_max[1], x_min[2]])

print(f"\nМатриця експерименту:")
for line in plan_matrix:
    print(line)

m = 3
N = 4

y1 = [random.randint(int(y_min), int(y_max)) for _ in range(m)]
y2 = [random.randint(int(y_min), int(y_max)) for _ in range(m)]
y3 = [random.randint(int(y_min), int(y_max)) for _ in range(m)]
y4 = [random.randint(int(y_min), int(y_max)) for _ in range(m)]

print(f"\nФункції відгуку\n{y1}\n{y2}\n{y3}\n{y4}")

dispersion_list = [dispersion(y1), dispersion(y2), dispersion(y3), dispersion(y4)]

# Рівняння регресії
# y = b0 + b1*x1 + b2*x2 + b3*x3

# 3. Знайдемо середні значення функцій відгуку за рядками
y1_average = average(y1)
y2_average = average(y2)
y3_average = average(y3)
y4_average = average(y4)
print(f"\nСередні значення ф-цій відгуку\n\u2081: {y1_average}\n\u2082: {y2_average}\n\u2083: {y3_average}\n\u2084: {y4_average}")
average_list = [y1_average, y2_average, y3_average, y4_average]

# 4. Знайдемо коефіцієнти рівняння регресії
mx1 = (plan_matrix[0][0] + plan_matrix[1][0] + plan_matrix[2][0] + plan_matrix[3][0]) / 4
mx2 = (plan_matrix[0][1] + plan_matrix[1][1] + plan_matrix[2][1] + plan_matrix[3][1]) / 4

```

```

mx3 = (plan_matrix[0][2] + plan_matrix[1][2] + plan_matrix[2][2] + plan_matrix[3][2]) / 4

my = average(average_list)

a1 = (plan_matrix[0][0] * y1_average + plan_matrix[1][0] * y2_average + plan_matrix[2][0] * y3_average + p
lan_matrix[3][0] * y4_average) / 4
a2 = (plan_matrix[0][1] * y1_average + plan_matrix[1][1] * y2_average + plan_matrix[2][1] * y3_average + p
lan_matrix[3][1] * y4_average) / 4
a3 = (plan_matrix[0][2] * y1_average + plan_matrix[1][2] * y2_average + plan_matrix[2][2] * y3_average + p
lan_matrix[3][2] * y4_average) / 4

a11 = (plan_matrix[0][0]**2 + plan_matrix[1][0]**2 + plan_matrix[2][0]**2 + plan_matrix[3][0]**2) / 4
a22 = (plan_matrix[0][1]**2 + plan_matrix[1][1]**2 + plan_matrix[2][1]**2 + plan_matrix[3][1]**2) / 4
a33 = (plan_matrix[0][2]**2 + plan_matrix[1][2]**2 + plan_matrix[2][2]**2 + plan_matrix[3][2]**2) / 4

a12 = (plan_matrix[0][0]*plan_matrix[0][1] + plan_matrix[1][0]*plan_matrix[1][1] + plan_matrix[2][0]*plan_
matrix[2][1] + plan_matrix[3][0]*plan_matrix[3][1]) / 4
a13 = (plan_matrix[0][0]*plan_matrix[0][2] + plan_matrix[1][0]*plan_matrix[1][2] + plan_matrix[2][0]*plan_
matrix[2][2] + plan_matrix[3][0]*plan_matrix[3][2]) / 4
a23 = (plan_matrix[0][1]*plan_matrix[0][2] + plan_matrix[1][1]*plan_matrix[1][2] + plan_matrix[2][1]*plan_
matrix[2][2] + plan_matrix[3][1]*plan_matrix[3][2]) / 4
a21 = a12
a31 = a13
a32 = a23

b0_numerator = np.array([[my, mx1, mx2, mx3],
                          [a1, a11, a12, a13],
                          [a2, a12, a22, a32],
                          [a3, a13, a23, a33]])
b0_denominator = np.array([[1, mx1, mx2, mx3],
                           [mx1, a11, a12, a13],
                           [mx2, a12, a22, a32],
                           [mx3, a13, a23, a33]])
b0 = np.linalg.det(b0_numerator) / np.linalg.det(b0_denominator)

b1_numerator = np.array([[1, my, mx2, mx3],
                          [mx1, a1, a12, a13],
                          [mx2, a2, a22, a32],
                          [mx3, a3, a23, a33]])
b1_denominator = np.array([[1, mx1, mx2, mx3],
                           [mx1, a11, a12, a13],
                           [mx2, a12, a22, a32],
                           [mx3, a13, a23, a33]])
b1 = np.linalg.det(b1_numerator) / np.linalg.det(b1_denominator)

b2_numerator = np.array([[1, mx1, my, mx3],
                          [mx1, a11, a1, a13],
                          [mx2, a12, a2, a32],
                          [mx3, a13, a3, a33]])
b2_denominator = np.array([[1, mx1, mx2, mx3],
                           [mx1, a11, a12, a13],

```

```

        [mx2, a12, a22, a32],
        [mx3, a13, a23, a33]))
b2 = np.linalg.det(b2_numerator) / np.linalg.det(b2_denominator)

b3_numerator = np.array([[1, mx1, mx2, my],
                          [mx1, a11, a12, a1],
                          [mx2, a12, a22, a2],
                          [mx3, a13, a23, a3]])
b3_denominator = np.array([[1, mx1, mx2, mx3],
                           [mx1, a11, a12, a13],
                           [mx2, a12, a22, a32],
                           [mx3, a13, a23, a33]])
b3 = np.linalg.det(b3_numerator) / np.linalg.det(b3_denominator)

b = [b0, b1, b2, b3]

# 5. Запишемо отримане рівняння регресії
print(f"\nРівняння регресії\nty = {b0} + {b1}*x1 + {b2}*x2 + {b3}*x3")

# 6. Зробимо перевірку (підставимо значення факторів з матриці планування
# і порівняємо результат з середнім значенням функції відгуку за рядками)
y1_reg = b0 + b1 * plan_matrix[0][0] + b2 * plan_matrix[0][1] + b3 * plan_matrix[0][2]
y2_reg = b0 + b1 * plan_matrix[1][0] + b2 * plan_matrix[1][1] + b3 * plan_matrix[1][2]
y3_reg = b0 + b1 * plan_matrix[2][0] + b2 * plan_matrix[2][1] + b3 * plan_matrix[2][2]
y4_reg = b0 + b1 * plan_matrix[3][0] + b2 * plan_matrix[3][1] + b3 * plan_matrix[3][2]

if (round(y1_reg, 0) == round(y1_average, 0)
    and round(y2_reg, 0) == round(y2_average, 0)
    and round(y3_reg, 0) == round(y3_average, 0)
    and round(y4_reg, 0) == round(y4_average, 0)):
    print(f"\nПеревірку закінчено. Коефіцієнти розраховані ПРАВИЛЬНО")
else: print(f"\nПеревірку закінчено. Коефіцієнти розраховані НЕПРАВИЛЬНО")

# 7. Перевірка однорідності дисперсії за критерієм Кохрена

print("\nПеревірка за критерієм Кохрена.....\n")

if cochrane_criteria(): print(f"\nЗа критерієм Кохрена дисперсія ОДНОРІДНА\n")
else: print(f"\nЗа критерієм Кохрена дисперсія НЕОДНОРІДНА\n")

# 8. Далі оцінимо значимість коефіцієнтів регресії згідно критерію Стюдента

print("-"*42 + "\nПеревірка значущості коефіцієнтів за критерієм Стюдента.....\n")

std_ch = students_criteria()
print(f"\n{std_ch}")

print(f"\nРівняння регресії\nty = {std_ch[0]} + {std_ch[1]}*x1 + {std_ch[2]}*x2 + {std_ch[3]}*x3")

y1_std = std_ch[0] + std_ch[1] * plan_matrix[0][0] + std_ch[2] * plan_matrix[0][1] + std_ch[3] * plan_matrix[0][2]

```

```

y2_std = std_ch[0] + std_ch[1] * plan_matrix[1][0] + std_ch[2] * plan_matrix[1][1] + std_ch[3] * plan_matrix[1][2]
y3_std = std_ch[0] + std_ch[1] * plan_matrix[2][0] + std_ch[2] * plan_matrix[2][1] + std_ch[3] * plan_matrix[2][2]
y4_std = std_ch[0] + std_ch[1] * plan_matrix[3][0] + std_ch[2] * plan_matrix[3][1] + std_ch[3] * plan_matrix[3][2]
y_std = [y1_std, y2_std, y3_std, y4_std]
print(f"\ny\u2081 = {y1_std}\ny\u2082 = {y2_std}\ny\u2083 = {y3_std}\ny\u2084 = {y4_std}")

# 9. Критерій Фішера

print("-"*42 + "\nПеревірка за критерієм Фішера.....\n")

fisher_criteria()

```


Результат роботи програми

Позитивний результат

```
Мінімальне значення ф-ції відгуку: 208
Максимальне значення ф-ції відгуку: 223

Матриця експерименту:
[-5, 25, 25]
[-25, 45, 30]
[-5, 25, 30]
[-5, 45, 25]

Функції відгуку
[211, 213, 222]
[208, 219, 221]
[216, 208, 219]
[220, 222, 220]

Середні значення ф-цій відгуку
y1: 215.33333333333331
y2: 216.0
y3: 214.33333333333331
y4: 220.66666666666663

Рівняння регресії
y = 214.58333333332055 + 0.1833333333339547*x1 + 0.2666666666666664*x2 + -0.19999999999985982*x3

Перевірку закінчено. Коefіцієнти розраховані ПРАВИЛЬНО

Перевірка за критерієм Кохрена.....

Дисперсії по рядках:
[22.88888888888893, 32.666666666666664, 21.555555555555557, 0.8888888888888888]

За критерієм Кохрена дисперсія ОДНОРІДНА

.....
Перевірка значущості коefіцієнтів за критерієм Стюдента.....

{0: 214.58333333332055, 1: 0, 2: 0, 3: 0}

Рівняння регресії
y = 214.58333333332055 + 0*x1 + 0*x2 + 0*x3

y1 = 214.58333333332055
y2 = 214.58333333332055
y3 = 214.58333333332055
y4 = 214.58333333332055
.....
Перевірка за критерієм Фішера.....

Fp < Ft
Рівняння регресії адекватно оригіналу
```

Негативний результат

```
Мінімальне значення ф-ції відгуку: 208
Максимальне значення ф-ції відгуку: 223

Матриця експерименту:
[-5, 25, 25]
[-25, 45, 30]
[-5, 25, 30]
[-5, 45, 25]

Функції відгуку
[212, 218, 218]
[220, 218, 218]
[209, 212, 218]
[223, 219, 217]

Середні значення ф-цій відгуку
y1: 216.0
y2: 216.0
y3: 210.33333333333334
y4: 219.66666666666663

Рівняння регресії
y = 239.24999999999488 + -0.1000000000005577*x1 + 0.1833333333331728*x2 + -1.1333333333336963*x3

Перевірку закінчено. Коефіцієнти розраховані ПРАВИЛЬНО

Перевірка за критерієм Кохрена.....

Дисперсії по рядках:
[7.999999999999999, 18.666666666666664, 1.5555555555555556, 6.222222222222222]

За критерієм Кохрена дисперсія ОДНІРІДНА

-----
Перевірка значущості коефіцієнтів за критерієм Стюдента.....

{0: 239.24999999999488, 1: 0, 2: 0.1833333333331728, 3: -1.1333333333336963}

Рівняння регресії
y = 239.24999999999488 + 0*x1 + 0.1833333333331728*x2 + -1.1333333333336963*x3

y1 = 215.49999999998542
y2 = 213.4999999999833
y3 = 209.83333333331694
y4 = 218.91666666665247
-----
Перевірка за критерієм Фішера.....

Fr > Ft
Отже, рівняння регресії неадекватно оригіналу при рівні значимості 0.05
```

Висновок:

Під час виконання даної лабораторної роботи я провів трьохфакторний експеримент, перевінив однорідність дисперсії за критерієм Кохрена, отримав коефіцієнти рівняння регресії, оцінив значимість знайдених коефіцієнтів за критеріями Стюдента та Фішера.

Отже, мета лабораторної роботи була досягнута.

Контрольні питання

1. Що називається дробовим факторним експериментом?

ДФЕ – це частина ПФЕ, який мінімізує число дослідів, за рахунок тієї інформації, яка не дуже істотна для побудови лінійної моделі.

2. Для чого потрібно розрахункове значення Кохрена?

Критерій Кохрена використовують для порівняння трьох і більше виборок однакового обсягу n

3. Для чого перевіряється критерій Стюдента?

За допомогою критерія Стюдента перевіряється значущість коефіцієнта рівняння регресії.

Тобто, якщо виконується нерівність $t_s < t_{\text{табл}}$, то приймається нуль-гіпотеза, тобто вважається, що знайдений коефіцієнт β_s є статистично незначущим і його слід виключити з рівняння регресії.

Якщо $t_s > t_{\text{табл}}$ то гіпотеза не підтверджується, тобто β_s – значимий коефіцієнт і він залишається в рівнянні регресії.

4. Чим визначається критерій Фішера і як його застосовувати?

Отримане рівняння регресії необхідно перевірити на адекватність досліджуваному об'єкту. Для цієї мети необхідно оцінити, наскільки відрізняються середні значення у вихідної величини, отриманої в точках факторного простору, і значення y , отриманого з рівняння регресії в тих самих точках факторного простору. Для цього використовують дисперсію адекватності.

Адекватність моделі перевіряють за F-критерієм Фішера.

Якщо $F_{\text{прак}} < F_{\text{теор}}$, то отримана математична модель з прийнятим рівнем статистичної значимості q адекватна експериментальним даним.